

GROBNICA JEDNE UGLEDNE PORODICE U KOLOVRATU KOD PRIJEPOLJA

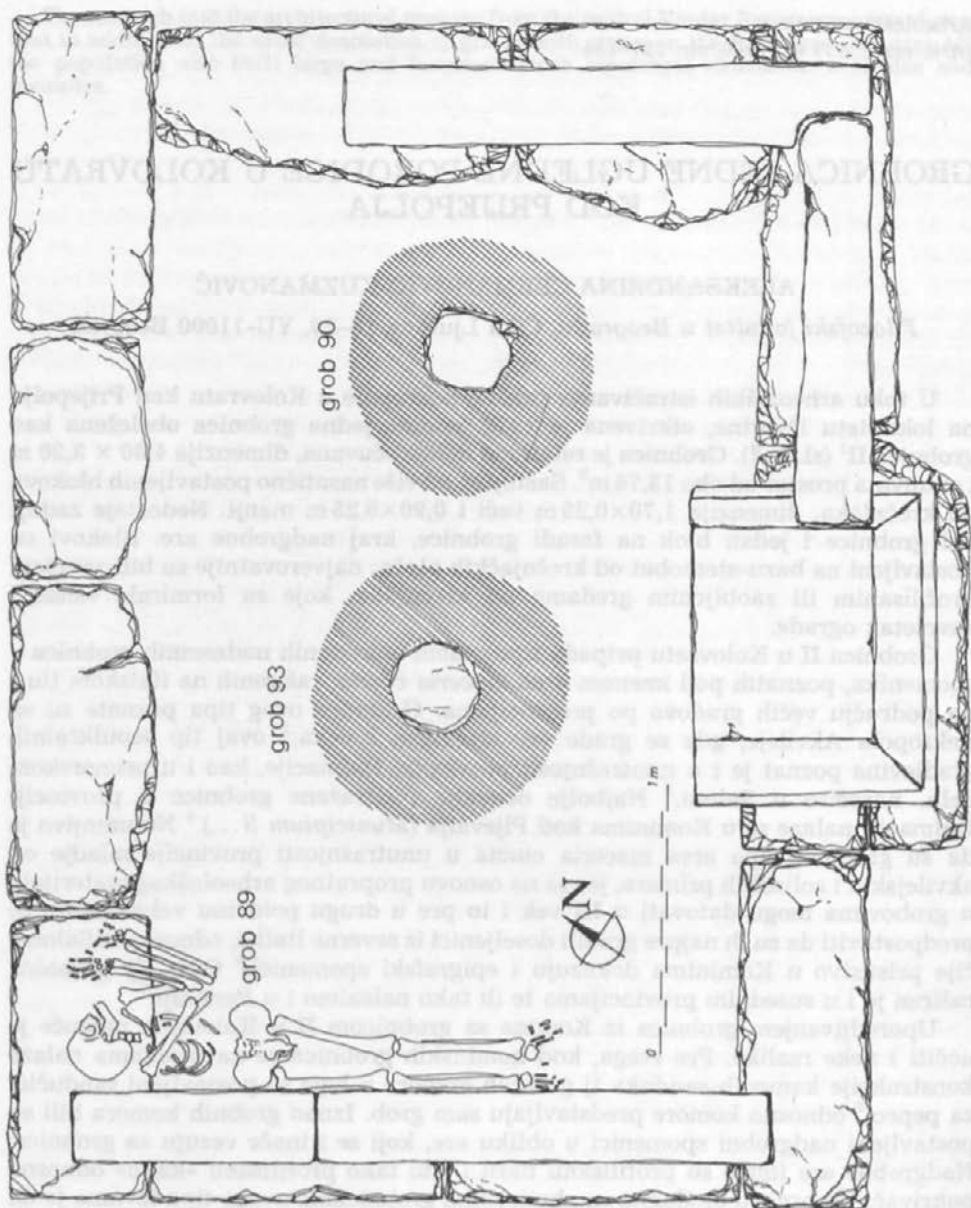
ALEKSANDRINA CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ

Filozofski fakultet u Beogradu, Čika Ljubina 18–20, YU-11000 Beograd

U toku arheoloških istraživanja rimske nekropole u Kolovratu kod Prijepolja na lokalitetu Dvorine, otkrivena je 1978. godine jedna grobnica obeležena kao grobnica II¹ (sl. 1, 2). Grobnica je relativno dobro očuvana, dimenzija 4,30 × 3,20 m i obuhvata prostor od oko 13,76 m². Sastoji se od više nasatično postavljenih blokova od krečnjaka, dimenzija 1,70×0,25 m veći i 0,90×0,25 m manji. Nedostaje zadnji zid grobnice i jedan blok na fasadi grobnice, kraj nadgrobne are. Blokovi su postavljeni na bazu-stereobat od krečnjačkih ploča; najverovatnije su bili završeni profilisanim ili zaobljenim gredama od krečnjaka, koje su formirale venac i završetak ograde.

Grobnica II u Kolovratu pripada tipu zidom uokvirenih nadzemnih grobnica – spomenika, poznatih pod imenom *area maceria cincta*, raširenih na italском tlu i na području većih gradova po provincijama. Grobnice ovog tipa poznate su sa nekropola Akvileje, gde se grade već sredinom I veka;² ovaj tip sepulkralnih građevina poznat je i u unutrašnjosti provincije Dalmacije, kao i u primorskom delu, naročito u Saloni.³ Najbolje očuvane i istražene grobnice u provinciji Dalmaciji nalaze se u Kominima kod Pljevalja (*Municipium S...*).⁴ Nesumnjivo je da su grobnice tipa *area maceria cincta* u unutrašnjosti provincije mlađe od akvilejskih i solinskih primera, jer se na osnovu propratnog arheološkog materijala u grobovima mogu datovati u III vek i to pre u drugu polovinu veka.⁵ Može se pretpostaviti da su ih najpre gradili doseljenici iz severne Italije, odnosno iz Salone, čije prisustvo u Kominima dokazuju i epigrafski spomenici.⁶ Ovaj tip grobnica raširen je i u susednim provincijama te ih tako nalazimo i u Panoniji.⁷

Upoređivanjem grobnica iz Komina sa grobnicom II u Kolovratu moguće je uočiti i neke razlike. Pre svega, kod kominskih grobnica se na fasadama nalaze konstrukcije kamenih sanduka tj grobnih komora u koje su postavljeni sandučići za pepeo,⁸ odnosno komore predstavljaju sam grob. Iznad grobnih komora bili su postavljeni nadgrobni spomenici u obliku are, koji se i inače vezuju za grobnice. Nadgrobne are imale su profilisanu bazu i isto tako profilisanu »kapu« odnosno pokrivač. Na osnovu analogija sa akvilejskim grobnicama ovoga tipa izvesno je da se kao završetak are, iznad pokrivača nalazila okrugla plastika, najverovatnije lavovi ili šišarke, koji su i inače nadjeni na nekropoli u Kominima, iako ne uz same grobnice. Kod grobnice II u Kolovratu ne postoji grobna komora, već je na fasadi postavljena nadgrobna ara, danas nestala. U okviru ogradjenog prostora nalazile su se grobne jame sa sandučićima za pepeo, odnosno dva groba (grobovi br. 90 i 93), dok je treći (grob br. 89) grob inhumiranog pokojnika koji nema veze sa grobnicom. On je iz epohe kada je grobnica II već bila razgradjena jer se lobanja skeleta nalazi postavljena na bazi grobnice II.

Sl. 1: Osnova grobnice II u Kolovratu.

Abb. 1: Grundriss der Gruft II in Kolovrat.

Grob br. 90 je kružna jama, ukopana u šljunak i ispunjena pepelom; u središte jame položena je urna od krečnjaka blago koničnog oblika sa poklopcem. U urni je otkrivena staklena čaša (t. 1: 6) i stakleni balsamarijum (t. 1: 1), a u gari veći broj gvozdених екsера. Grob br. 93 nalazi se u neposrednoj blizini groba br. 90; i

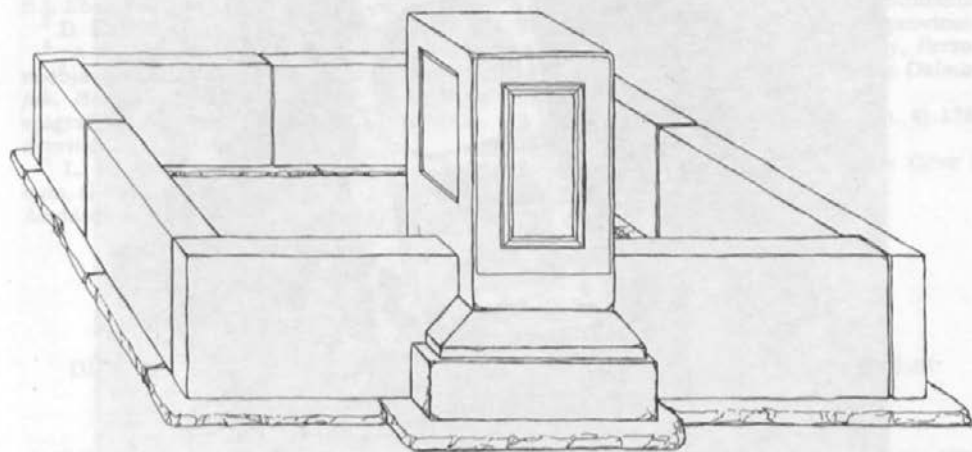
to je kružna jama, ukopana u šljunak u koju je položeno sandučce za pepeo od krečnjaka sa profilisanim poklopcem. U sandučetu je otkrivena staklena čaša (t. 1: 2), stakleni balsamarij (t. 1: 5), dva srebrna češlja (t. 2: 1, 3), gvozdena pinceta (t. 1: 3), srebrna kutija za igle (t. 1: 4), dve srebrne kopče sa priveskom (t. 2: 4), fragmentovana koštana igla (t. 2: 2) i par zlatnih mindjuša (t. 2: 5). U gari oko sandučeta nadjeno je 50 gvozdernih eksera različitih dimenzija, bronzani češalj (t. 1: 7), srebrna aplikacija (t. 1: 10), bronzana bravica i bronzana kutija (t. 1: 11; 2: 6). Pored sandučeta otkriven je par srecolikih privesaka (t. 1: 8), a ispod sandučeta dva članka bronzanog lanca (t. 1: 9).

Grob br. 93 nesumnjivo je do sada najbogatiji grob na nekropoli u Kolovratu ne samo po brojnosti priloga, već i po skupocenom materijalu i kvalitetu izrade. Sigurno je pripadao ženskoj osobi na što ukazuju prilozii specifični za ženske grobove – češljevi, mindjuše, igle, a bogatstvo priloga i njihov skupocen materijal ukazuju na visoki društveni položaj ovde sahranjene pokojnice. Nesumnjivo je najzanimljiviji predmet na t. 2: 1, koji se jedino može porediti sa ukrasnim češljem za kosu, odnosno pundju, kao i srebrni češalj na t. 2: 3 sa lančićem koji je najverovatnije deo nošnje, odnosno ukrasni a ne praktični predmet. Češalj za pundju bio je u gornjem delu pričvršćen za neku podlogu na što ukazuju nitne na završecima. Zlatne mindjuše su tipično rimskog oblika.⁹ Ostali grobni prilozii – staklene čaše i balsamariji iz oba groba karakteristični su za poznu epohu, odnosno za drugu polovinu III veka, a slični primerci balsamarija nadjeni su i u grobnici Pakonije Montane u Kominima.¹⁰

Grobni prilozii iz groba br. 90 daleko su skromniji i nisu posebno zanimljivi; međutim, kamena urna u kojoj su nadjeni specifičnog je oblika a na urni je, na samom rubu plitko urezan natpis koji glasi:

P.Ael (ii) Firminianii

Prilikom arheoloških istraživanja nekropola veoma retko je moguće povezivanje groba i nalaza u njemu sa odredjenom ličnošću, jer u većini slučajeva nadgrobni spomenici nisu otkriveni in situ. Na nekropoli II u Kominima kod Pljevalja izvestan broj nadgrobni spomenika – ploča nadjen je in situ, a i veliki nadgrobni žrtvenici

Sl. 2: Izgled grobnice II – rekonstrukcija.

Abb. 2: Rekonstruktionversuch der Gruft II in Kolovrat.

samo su se svalili sa svojih postamenata i ostali da leže ispred grobnica.¹¹ U kolovratskom slučaju, iako nedostaje nadgrobna ara, urna je obeležena te smo u mogućnosti da grobnicu II označimo kao grobnicu jedne određene porodice.

Ova porodica imala je za svog »oca« i sopstvenika grobnice čoveka čija imena su zabeležena na urni, a poznatog i sa ranije objavljenog epigrafskog spomenika. Na jednom fragmentovanom natpisu iz Komina pominje se *P.Ael(ius) Firminus* koji je bio sacerdos, možda i sacerdos provincije, a spomenik podiže *P.Ael(ius) Firminianus*.¹² U Kolovratu je prilikom istraživanja nekropole otkriven fragment votivne are sa očuvana dva reda natpisa, čiji je darodavac bio *P.Aelius Firminianus*. Oba epigrafska spomenika najverovatnije potiču od iste ličnosti koja se pominje i na kamenoj urni iz grobnice II. Izvesno je da se radi o uglednoj ličnosti, što pokazuje pre svega tip grobnice u kojem se sahranjuju značajne ličnosti iz političkog i

Sl. 3: Kamene urne groba 90 i 93 u Kolovratu.

Abb. 3: Steinurnen der Gräber 90 und 93 in Kolovrat.

društvenog života grada, najčešće dekurioni.¹³ Zahvaljujući starom natpisu iz Komina može se zaključiti da je ista porodica imala veze sa oba naselja, i onim u Kominima i onim u Kolovratu. Moguće je da je ova porodica najpre živela u Kominima, a da je kasnije prešla u Kolovrat gde su naslednici P.Ael. Firmina podigli monumentalnu grobnicu.

Povezanost između naselja u Kominima i naselja u Kolovratu odavno je poznata; oba mesta imaju iste kultove, pominju se iste ličnosti, slični su tipovi grobova i grobnica pa i grobni prilozi.¹⁴ O njihovom međusobnom odnosu bilo je mnogo diskusija i tek su istraživanja nekropola oba naselja ovaj problem donekle razjasnila. Pokazalo se naime, da je naselje u Kominima, identifikovano kao *Municipium S...* starije, odnosno da je nastalo sredinom II veka,¹⁵ dok je naselje u Kolovratu nešto mlađe, verovatno s kraja II ili sa početaka III veka. Nije izvesno da li su oba imala status odvojenih municipija.

Što se tiče datovanja grobnice II u Kolovratu, sigurno je da nije mogla nastati pre sredine III veka, čak je verovatnije da je nastala i kasnije, u drugoj polovini veka. Na to ukazuju arheološki nalazi iz grobova u okviru grobnice II, koji su karakteristični za drugu polovinu III veka. Izvesno je da je u grobnici II u Kolovratu sahranjen *P.Ael.Firminianus*, kao i jedna ženska osoba, njegova žena ili sestra, čije nam je ime nepoznato, a nalazilo se ispisano na nadgrobnoj ari, danas nestaloj.

¹ O arheološkim istraživanjima u Kolovratu v. A. Cermanović-Kuzmanović, Rezultati arheoloških istraživanja antičke nekropole u Kolovratu, *Seoski dani Sretena Vukosavljevića* 10, 1982, 139-144.

² G. Brusin, *Gli scavi di Aquileia* (Udine 1934) 197; *id.*, *Nuovi monumenti sepolcrali di Aquileia* (Venezia 1941) sl. 7 i 12.

³ E. Ceci, *I monumenti pagani di Salona I* (1962) 143 ss.

⁴ D. Srejšović, Grobnice Aurelije Maksimine i Pakonije Montane u Kominima (*Municipium S.*), *Zbor. Nar. muz. Bgd.* 8, 1975, 178-180.

⁵ D. Srejšović (nap. 4) t. 4: 7.

⁶ A. Cermanović-Kuzmanović, Nekoliko neobjavljenih natpisa iz Komina, *Zbor. Fil. fak. Beograd* 11/1, 1970, 75-82; *ead.*, Novi epigrafski spomenici iz Komina i Kolovrata, *Starinar* 32, 1981, 75-79.

⁷ L. Nagy, *Cives Agrippinenses in Aquincum, Germania* 15, 1931, 260-265; S. Garády, *Ásatások az Óbudai Lepold-téglagyár mellett*

(Ausgrabungen in Óbuda (Altöfen), *Arch. ért.* 49, 1936, 88-96, 122.

⁸ D. Srejšović (nap. 4) 178, 180.

⁹ R. A. Higgins, *Greek and Roman jewellery* (London 1961) 54/b; A. Greifenhagen, *Schmuckarbeiten im Edelmetall* (Berlin 1970) t. 49: 11-15, 16.

¹⁰ D. Srejšović (nap. 4) t. 4: 6.

¹¹ *Ib.*, t. 3.

¹² *CIL* 3.8310; C. Patsch, *Wiss. Mitt. Bos. Herc.* 4, 1896, 279, No. 11. Firminus je svuda raširen kognomen, naročito u severnoj Italiji, ali i u Saloni, Šibeniku, dok je Firminianus takodje poznato iz Italije, dunavskih provincija, Salone, Acruviuma, v. G. Alföldy, *Personnennamen in der römischen Provinz Dalmatien* (Heidelberg 1969) 204.

¹³ Za Komine v. D. Srejšović (nap. 4) 179, 181.

¹⁴ M. Garašanin, u: *Istorija Crne Gore I* (Titograd 1967) 229, 235.

¹⁵ M. Garašanin (nap. 14) 223.

DIE GRUFT EINER ANGESEHENEN FAMILIE IN KOLOVRAT BEI PRIJEPOLJE

Zusammenfassung

Während der archäologischen Grabungen in Kolovrat bei Prijepolje wurde im Jahre 1978 eine Gruft entdeckt, die als Gruft Nr. II bezeichnet wurde.¹ Sie ist relativ gut erhalten, 4,30×3,20 m groß, aus mehreren Kalksteinblöcken zusammengesetzt, die auf einer Kalksteinbasis stehen (*Abb. 1,2*).

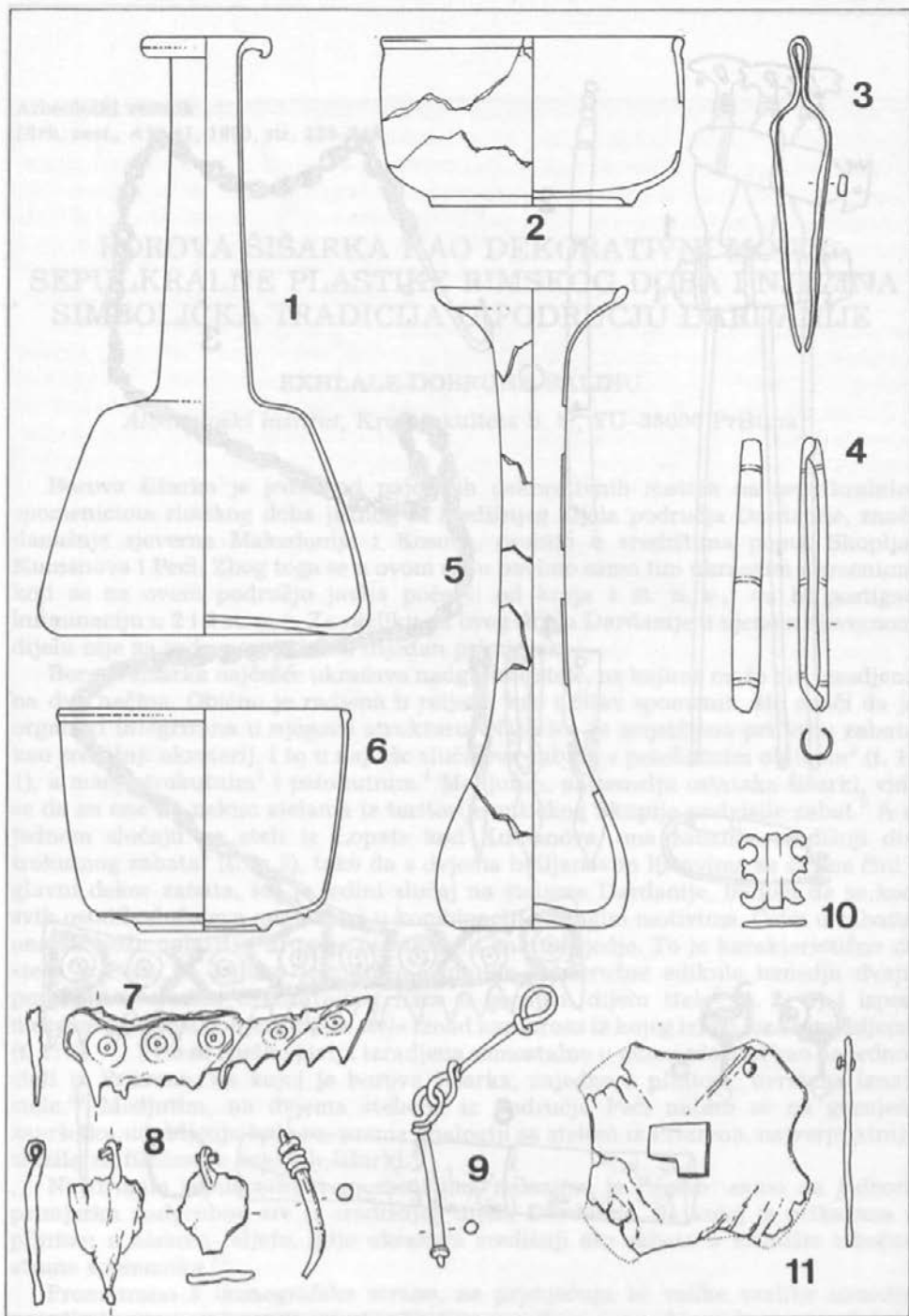
Die Gruft II gehört dem Typus der sog. *area maceria cincta* an, die in Italien bekannt ist, besonders in Aquileja,^{2,3} aber auch auf dem Territorium der größeren Städte in der Provinz Dalmatien, z.B. in Salona,⁴ sowie im Innern der Provinz. Am besten erforscht sind die Gräfte in Komini (*Municipium S...*) bei Pljevlja.⁵ Ein gewisser Unterschied besteht zwischen den Gräften dieses Typus in Komini und jenen in Kolovrat. An der Vorderseite der Gräfte in Komini befinden sich Konstruktionen aus Steinblöcken, die eine Grabkammer formieren, in der die Steinkisten für die Asche der Verstorbenen geborgen waren⁶ und über den Grabkammern waren die Grabaren gestellt. Bei der Gruft II in Kolovrat besteht keine Grabkammer, vielmehr befindet sich an der Vorderseite eine Steinbasis mit der heute verlorenen Grabara.

Im abgegrenzten Raum wurden drei Gräber entdeckt, von denen das Skelettgrab Nr. 89 jünger und nicht im Zusammenhang mit der Gruft ist. Die Gräber Nr. 90 und 93 sind Gräber von kremierten Toten; Nr. 90 hat in der Mitte der Grube eine Steinurne in der sich ein Glasbecher und ein Glasbalsamarium befanden (Taf. 1: 1,6). Das Grab Nr. 93 bestand aus einer Steinkiste in der Mitte der Grube, mit reichen Grabbeigaben: die Urne barg einen stark beschädigten Glasbecher und ein ebenfalls beschädigtes Glasbalsamarium (Taf. 1: 2,5) sowie zwei Silberkämme (Taf. 2: 1,3), eine eiserne Pinzette (Taf. 1: 3), eine silberne Nadelschachtel (Taf. 1: 4), zwei silberne Agraffen (Taf. 2: 4), eine beschädigte Beinnadel (Taf. 2: 2) und ein Paar Goldohrringe (Taf. 2: 5) in sich. In der Asche neben der Steinkiste befand sich ein Paar herzförmiger Anhänger (Taf. 1: 8) und unter ihr zwei Glieder einer Bronzекette (Taf. 1: 9).

Das Grab Nr. 93 in Kolovrat ist ein reiches Grab, das einer weiblichen Person angehört. Das wertvolle Material sowie die zahlreichen Grabbeigaben deuten an, daß es sich um eine angesehene Person handelt. Am interessantesten ist die Beigabe (Taf. 2: 1), wahrscheinlich ein Kamm für den Chignon, sowie der Kamm (Taf. 2: 3), der als Teil des Nationalkostüms gelten kann. Der Glasbecher (Taf. 1: 6) gehört der Spätzeit an (3. Jh.). Die Funde aus dem Grab Nr. 90 sind bescheiden; beide Gläser gehören ebenfalls der Spätzeit an.¹⁰ Wichtig ist jedoch die Inschrift auf dem Saume der Steinurne, die lautet:

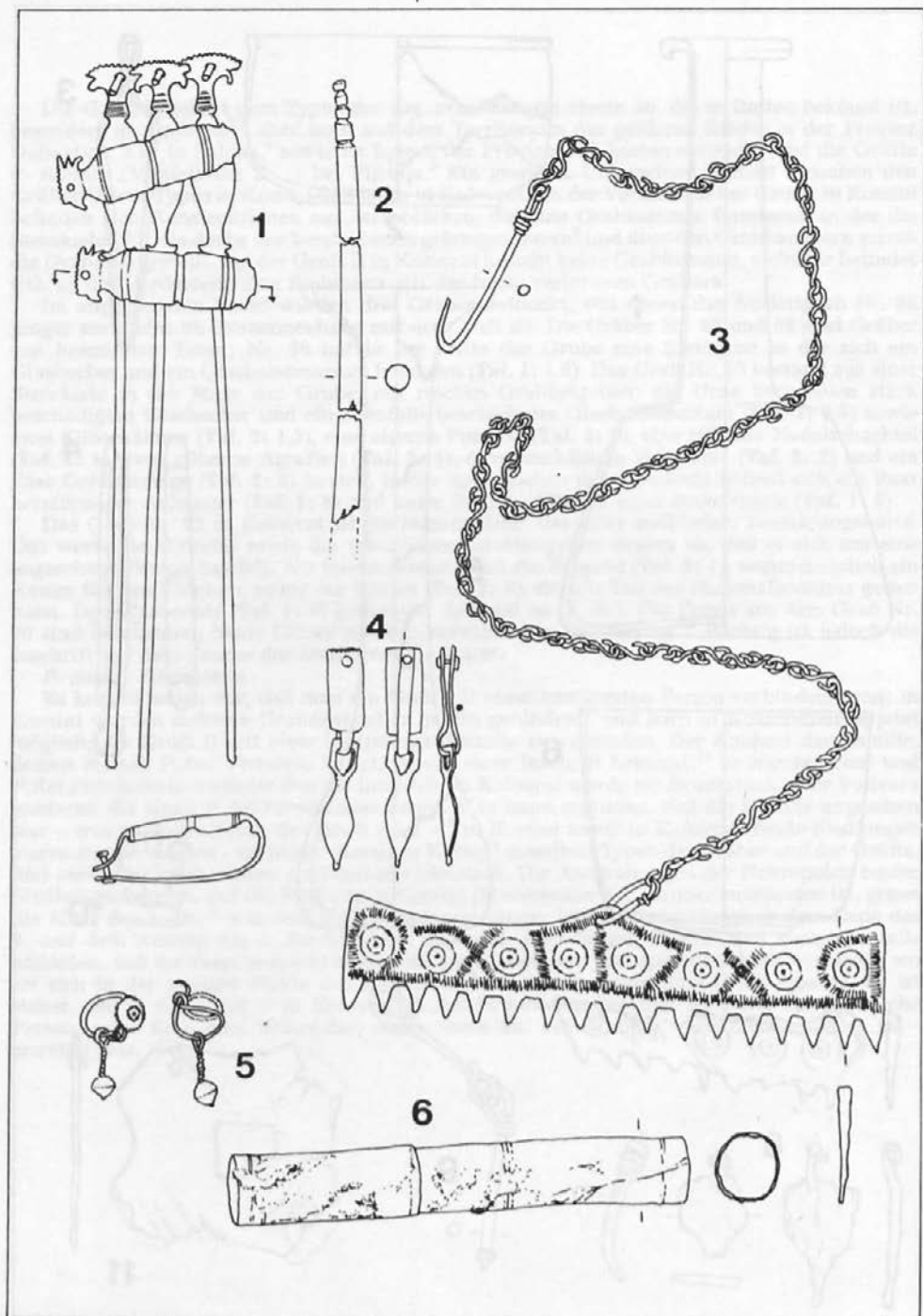
P. Ael(ii) Firminianii

Es kommt selten vor, daß man ein Grab mit einer bestimmten Person verbinden kann; in Komini wurden mehrere Grabdenkmäler in situ gefunden¹¹ und auch in Kolovrat ist es jetzt möglich, die Gruft II mit einer bestimmten Familie zu verbinden. Der Ahnherr der Familie, dessen Namen *P. Ael. Firminus* lautet, ist aus einer Inschrift bekannt;¹² er war sacerdos und *P. Ael. Firminianus* widmete ihm die Inschrift. In Kolovrat wurde ein Bruchstück einer Votivara entdeckt, die einen *P. Ael. Firminianus* nennt. Man kann schließen, daß die Familie angesehen war – was auch der Typus der Gruft zeigt –¹³ in Komini sowie in Kolovrat. Beide Siedlungen waren eng verbunden – sie haben dieselben Kulte,¹⁴ dieselben Typen der Gräber und der Gräfte, und auch die Grabbeigaben sind beinahe identisch. Die Ausgrabungen der Nekropolen beider Siedlungen zeigten, daß die Siedlung in Komini (*Municipium S...*) früher entstanden ist, gegen die Mitte des 2. Jh.,¹⁵ während jene in Kolovrat jünger ist und wahrscheinlich dem Ende des 2. und dem Anfang des 3. Jahrhunderts angehört, aber länger dauert. Man kann ebenfalls schließen, daß die Familie zuerst in Komini angesiedelt war und später nach Kolovrat zog, wo sie sich in der zweiten Hälfte des 3. Jahrhunderts eine monumentale Gruft erbaute. Es ist sicher, daß in der Gruft II in Kolovrat *P. Ael. Firminianus* beerdigt ist sowie eine weibliche Person, seine Frau oder Schwester, deren Name auf der Grabara – die nicht erhalten ist – erwähnt war.

T. 1: Grobnica II u Kolovratu, nalazi iz groba 90 (1, 6) i 93 (2-5, 7-11). – 1-2, 5-6 staklo, 3 gvožđe, 4, 8, 10 srebro, 7, 9, 11 bronza. – M: 1-2, 5-6 = 1:2; 3-4, 7-11 = 2:3.

Taf. 1: Gruft II in Kolovrat, Funde aus Gräbern 90 (1, 6) und 93 (2-5, 7-11), – 2-3, 5-6 Glas, 3 Eisen, 4, 8, 10 Silber, 7, 9, 11 Bronze.

T. 2: Grobnica II u Kolovratu, nalazi iz groba 93. – 1, 3–4 srebro, 2 kost, 5 zlato, 6 bronza. – M: 1–6 = 2:3.

Taf. 2: Gruft II in Kolovrat, Funde aus Grab 93. – 1, 3–4 Silber, 2 Knochen, 5 Gold, 6 Bronze.